

Бій під Крутами – спроба подолання стереотипів

Нагірняк А.Я.

Кафедра історії, теорії та практики культури, Національний університет “Львівська політехніка”,
УКРАЇНА, м.Львів, вул.С.Бандери, 12

Abstract – The battle under Cruty describes in the First Ukrainian-bolshevist war.

Добре кажуть: “Хто не знає свого минулого, не вартий свого майбутнього”. І це дійсно так, бо так само, як дерево тримається на землі своїм корінням, так людина тримається на землі своїм минулим. Людина, яка не знає минулого – як перекотиполе, куди вітер подме, туди воно й котиться. Куди вітром приб’є – там і залишить своє насіння. Але ж людина не перекотиполе, і, як сказав у своєму безсмертному романі П. Загребельний: “На порожньому місці роду не заснуєш”.

Саме тому ми повинні знати історію. А історія наша вмила кров’ю і сльозами.

Історія українського народу містить в собі багато славних подій. До них належить і Визвольна боротьба 1917-1921 рр. Державні й ідейні здобутки її досить добре і ясно були зафіксовані у відповідних державних актах – чотирьох Універсалах Української Центральної Ради, відозвах, хронологічних збірках матеріалів з цієї доби, розвідках і мемуарах.

Не так добре стоїть справа з зафіксуванням чинної збройної боротьби, що цю українську державну ідеологію та ідеї армія наша скропила кров’ю своєю, як найбільш переконуючим аргументом права українського народу на свою Волю і Державу. Ліпше були зафіксовані події 1919-1920 рр. (хоч на сьогодні після останньої світової війни майже все це було знищено), початки ж творення української мілітарної сили 1917-1918 рр., а тим більш перебіг боїв, перемог і поразок наших в більшості лишаються й досі українському загалові (спеціально в Україні) незваними або малозваними.

Однією з подій цієї першої доби українських збройних сил, події, що варта уваги й яка, щодалі, то все більше стає шанованою, але, на жаль, не точно, мало записана й з боку фактичного устійнена є – КРУТИ чи Крутянський бій.

Крути – залізнична станція між Бахмачем і Ніжином, біля якої 17 (30). 1. 1918 (на думку деяких дослідників – 16 (29). 1. 1918) відбувся бій сотні Першої військової школи ім. Б.Хмельницького та сотні Помічного Студентського Куреня проти наступаючих на Київ більшовицьких військ під командуванням П. Єгорова.

За цих 90 років Крути знайшли собі досить значний літературний відгук. Про події під Крутами не мало писалося: були це поетичні присвяти, мемуари й критичні, політичні, історичні, воєнні й публіцистичні оцінки [3; 4; 9; 10; 11; 13; 14].

Найавторитетнішим джерелом опису бою під Крутами є звіт командуючого військовою частиною,

яка вела бій під Крутами – тоді сотника А. Гончаренка [16; 17]

Неоголошена війна Радянської Росії проти УНР розпочалася в половині грудня 1917 року, а з проголошенням Четвертим універсалом незалежності України Центральною Радою УНР, 22 січня 1918 року країна опинилася у фактичному стані війни з більшовицькою Росією. “Маніфестом до українського народу” Володимир Ленін дав зрозуміти, що Радянська Росія не змириться з існуванням незалежної України, - та що більшовики передбачали поширення революції і на терени України. 12 грудня 1917 року Всеукраїнський з’їзд Рад у Харкові проголосив Україну радянською республікою і вже в половині грудня надходила військова і інша допомога більшовицьким силам в Україні. Під командуванням Антонова-Овсієнка 20-30 тисяч більшовицьких загонів прямували на схід України, а з північного сходу наступав загін Михайла Муравйова. Незважаючи на те, що загін звано Східним фронтом, він складався із більш шести тисяч чоловік, переважно московських і петроградських червоногвардійців та матросів Балтійського флоту [5; 11]. З кінцем грудня 1917 року радянську владу вже було встановлено у Харківській, Катеринославській та Полтавській губерніях. На черзі був Київ. Загальне командування операцією по здобуттю столиці здійснював Михайло Муравйов; більшовицьке угруповання під його особистим керівництвом нараховувало до 6 тис. чоловік, мало кулемети і артилерію. Наступ на місто більшовицькі війська вели двома групами: одна по залізниці Харків-Полтава-Київ, друга у напрямі Курськ-Бахмач-Київ.

Тим часом із майже 300 000 війська, яке було прихильним до Центральної Ради ще літом 1917 до січня 1918 кількість військ вірних УНР зменшилася до близько 15000 чоловік по всій країні. Історики звертають увагу на здеморалізований стан українських військ, на їх стомленість війною – а передусім на відмінну систему революційних агітаторів у складі більшовицьких військ, які схилили на свій бік цілі заони армії УНР [3, 27]. Іншою загрозою для УНР, до речі, була велика кількість більшовицьких прихильників по країні, навіть у Києві. Вирішальним для долі битви під Крутами і реально загрозливим для уряду УНР було і більшовицьке повстання на заводі Арсенал, яке успішно придушено. За таких умов єдиною надією і опорою Центральної Ради залишилася патріотично настроєна студентська молодь Києва, яку і залучено на захист столиці України.

Найкраще цю ситуацію описав Володимир Винниченко у своїй книзі “Відродження нації”:

«...Це була війна впливом... Наш вплив був менший. Він був уже остільки малий, що ми з великими труднощами могли скласти якісь невеличкі більш-менш дисципліновані частини й висилати їх проти більшовиків. Більшовики, правда, теж не мали великих дисциплінованих частин, але їхня перевага була в тому, що всі наші широкі маси солдатства не ставили їм ніякого опору або навіть переходили на їхній бік, що майже все робітництво кожного міста ставало за ними; що в селах сільська біднота явно була більшовицька; що, словом, величезна більшість самого українського населення була проти нас.

Єдиною активною мілітарною нашою силою була наша інтелігентна молодь і частина національно-свідомого робітництва, яке гаряче стояло за українську державність, розуміючи за нами ту державність так само, як і ми її розуміли»... [2, 47]

У Четвертому Універсалі уряд УНР закликав до боротьби з більшовицькими військами – а вже 5 січня 1918 р. на зборах студентів молодших курсів Київського університету св. Володимира і Українського народного університету було ухвалено створення студентського куреня Січових Стрільців. Незабаром з'явилося у київських газетах звернення до українського студентства.

«Прийшов грізний час для нашої Батьківщини. Як чорна гайворонь, обсіла нашу Україну російсько-більшевицька грабіжницька орда, котра майже щодня робила у нас нові захвати, і Україна, одрізана звідусіль, може врешті опинитись в дуже скрутному стані. В цей час Українська фракція центру Університету св. Володимира кличе студентів-українців усіх вищих шкіл негайно прийти на підмогу своєму красві і народові, одностайно ставши під прапор борців за волю України проти напасників, які хочуть придушити все, що здобуто нами довгою, тяжкою героїчною працею. Треба за всяку ціну спинити той похід, який може призвести Україну до страшної руйни і довговічного занепаду. Хай кожен студент-українець пам'ятає, що в цей час злочинно бути байдужим... Сміливо ж, дорогі товариші, довбаймо нашу скелю і йдімо віддати, може, останню послугу тій великій будові, яку ми ж самі будували – Українській державі! Записуйтесь до «Куреня Січових Стрільців», який формується з студентів Університету св. Володимира та Українського Народного Університету, звідки, мабуть, ми будемо розподілені серед декотрих українських військових частин, для піднесення культурно-національної свідомості та відваги..."Звернення до «До українського студентства»:

Всупереч радянським теоріям, вступ до куреня був винятково добровільний, єдиною погрозою для небажаючих був бойкот та можливе виключення зі складу студентів. До новоствореного куреня навіть вступили учні старших класів української гімназії імені Кирило-Мефодіївського братства м. Києва. Таким чином вдалося скласти дві сотні, на чолі яких

поставили студента Українського народного університету – старшину (сотника) Андрія Омельченка [11, 41].

Для охорони кордонів України з півночі на станції Бахмач з середини грудня 1917 року перебував український гарнізон у складі чотирьох сотень (старших курсів) 1-ї Київської юнацької (юнкерської) школи імені Богдана Хмельницького. 26 січня прийшло повідомлення від цього загону Аверкія Гончаренка з-під Бахмача, що негайно потрібно допомоги проти наступаючих більшовицьких загонів, а вже 27 січня прибуло підкріплення: перша сотня новоствореного Студентського куреня. Переважна більшість студентів була без жодної військової підготовки, дві швидкосформовані сотні мали недостатньо боеприпасів та були погано озброєні: мали лише 16 кулеметів та саморобний бронепоезд у вигляді артилерійської гармати на залізничній платформі. На додаток, вже під час самого бою, приєдналося ще й 80 добровольців з підрозділів місцевого Вільного козацтва [10, 324; 14].

Не наважуючись зустріти ворога у Бахмачі, де перебувало до 2 тис. по-більшовицькому налаштованих робітників, Аверкій Гончаренко наказав відступити до залізничної станції Крути і зайняти оборону. Туди вони дісталися вже 28 січня 1918 р. Позиції, розташовані за кілька сотень метрів від самої станції, були непогано підготовлені для бою. На правому фланзі вони мали штучну перешкоду – насип залізничної колії, на лівому – студентська сотня в складі вже наявного там загону почала риття окопів і спорудження земляних укріплень. Командувач загону в Бахмачі Аверкій Гончаренко мав у своєму розпорядженні 4 сотні бійців, переважно студентів та юнкерів. Студентський курінь був поділений на чотири чоти (взводи) по 28-30 чол. Три з них зайняли позиції в окопах, четверта, що складалася з наймолодших та тих, хто не вмів стріляти, перебувала у резерві [1, 27; 9, 116].

Наступного ранку 29 січня 1918 р., близько 9 години ранку розпочався наступ. Загін матросів Ремньова потрапив під обстріл захисників Крутів. З тилу їх підтримував ще й бронепоезд і гармата, які здійснювали виїзди у тил наступаючого ворога та вели їх обстріл. На залізничній платформі також була гармата сотника Лещенка, якою також стримували наступ більшовиків. Втрачаючи вбитих і поранених, більшовики вперто просувалися вперед. Їхня гарматна батарея, що до часу стріляла не досить вдало, зосередила вогонь по українських позиціях. Бій тривав більше 5 годин, українці відбили кілька атак, під час яких зазнали значних втрат. Приблизно у цей час на допомогу Ремньову почали надходити інші загоны Муравйова (зокрема, 1-й Петроградський загін), а з боку Чернігівської колії підійшов ворожий бронепоезд і почав обстріл обороняючих з тилу.

Тим часом, за свідченням очевидців у студентів та юнкерів почали кінчатися набої і скінчилися снаряди для гармати. Наступаючі загоны росіян почали

обходити позиції обороняючих з лівого флангу – настала небезпека оточення і юнкери зі студентами почали відхід в напрямку Києва. Більшості вдалося відступити на потязі, який їх чекав. Коло станції Бобрик знаходився більший загін під керівництвом Симона Петлюри, але, отримавши звістку про повстання на заводі Арсенал, Петлюра рушив на Київ, оскільки, на його думку, найбільша небезпека була саме там.

Юнкери відступали під прикриттям насипу, а у студентів спереду і позаду була відкрита місцевість. Командир студентської сотні сотник Омельченко вирішив спочатку багнетною атакою відбити ворога, а вже потім відступати. Атака виявилася невдалою, адже юнакам протистояли професійні вояки. Сотня понесла втрати, загинув і сам Омельченко. Допомога резерву не дала більшовикам оточити та знищити студентів. Забравши вбитих і поранених, українське військо відходило до ешелону. Росіяни, або не хотіли, або, швидше за все, не могли наздогнати основні сили і продовжувати наступ на Київ того ж дня – залізницю заздалегідь розібрали ще в Крутах.

Коли близько 17 години зібралися усі українські підрозділи, виявилось, що не вистачає однієї чоти студентів, що стояла найближче до станції: у сум'ятті битви в полон потрапив розвідувальний взвод (близько 30 чоловік). Відступаючи у сутінках, студенти втратили орієнтир та вийшли прямо на станцію Крути, вже зайняту червоногвардійцями. Один із більшовицьких командирів Єгор Попов втратив рівновагу, коли дізнався, що втрати склали не менше 300 чоловік. Щоби якось їх компенсувати, він наказав ліквідувати полонених. За свідченнями очевидців з 27 студентів спочатку знущалися, а потім розстріляли [16]. Учень 7-го класу Пипський перед розстрілом перший почав співати “Ще не вмерла Україна” і всі інші студенти підтримали спів. Після розстрілу місцевим жителям деякий час забороняли ховати тіла померлих [5].

Існувало багато версій, чому сталися трагічні події під Крутами. У загибелі студентів звинувачували керівництво українських збройних сил, яке кинуло їх напризволяще перед загрозою сильного і небезпечного ворога. Останні розвідки доводять, що командування армії УНР розуміло стратегічну важливість оборони бахмацького напрямку. Туди передбачалося відправити частину Гайдамацького кошу Слобідської України на чолі з Симоном Петлюрою, але ці плани зазнали краху через січневі події у Києві.

Трагічна загибель студентського куреня під Крутами стала символом патріотизму і жертвості у боротьбі за незалежну Україну. Вже в березні 1918 року, після підписання більшовиками Брестської мирної угоди і з поверненням уряду УНР до Києва, за рішенням Центральної Ради від 19 березня 1918 року було вирішено урочисто перепоховати полеглих студентів на Аскольдовій могилі у Києві. Тіла 27 вояків-студентів було перевезено до Києва, де відбулася громадська жалоба і поховання. На

церемонії виступив Михайло Грушевський, який назвав цей вчинок київської молоді героїчним. Протягом десятиліть існували різні суперечливі трактування перебігу подій і кількості загиблих – від декількох до декількох сотень. Наприклад Павло Тичина присвятив свій вірш “Пам'яті тридцяти”, хоча до нашого часу збереглися тільки імена тих, хто був похований на Аскольдовій могилі [16].

- Сотник Андрій Омельченко, Володимир Шульгин, Лука Дмитренко,
- Микола Лизогуб, Олександр Попович, Андрій Божко-Божинський, Ізидор Курик,
- Олександр Шерстюк, Головошук, Чижів, Кирик,
- Андрій Соколовський, Микола Коран, М.Ганькевич,
- Євген Гарнавський, Гнаткевич Папський.

Довгий час історія подій під Крутами залишалася поза увагою офіційної історіографії СРСР і обростала міфами і вигадками з обох сторін. Починаючи від твердження Муравйова, що він два дні відважно бився під Крутами проти відбірних військ УНР під проводом Петлюри, до збільшення кількості загиблих до 500 чоловік (або навіть до тисячі в деяких українських емігрантських колах). Насправді Муравйову знадобилося два дні, щоби відремонтувати залізницю і зорганізувати свої сили. Щодо точної кількості загиблих, то офіційного підтвердження їх кількості ще й досі немає – за свідченням учасників подій ймовірно вбито було близько 250-300 осіб з українського боку, але відомі імена тільки тих, що потрапили в полон і були поховані на Аскольдовій могилі в Києві.

В радянські часи полегли в Крутах кваліфікувалися як зрадники чи просто замовчувалися. Студентські могили з Аскольдової гори забрали і спочатку розбили на тому місці парк. Пізніше, після Другої Світової Війни тут поховали радянських воїнів, полеглих при визволенні Києва. З часу подій вперше про увічнення пам'яті студентів згадали в 1990-х рр., коли Народний Рух України встановив тут дерев'яний хрест.

Від того часу були плани звести більший, постійний монумент у самих Крутах. Тільки 2000 року архітектор Володимир Павленко серйозно почав займатися проектуванням пам'ятника. 2006 року Меморіал пам'яті героїв Крут на залізничній станції Крути нарешті відкрили за участі Президента Віктора Ющенка. Автор меморіалу, Анатолій Гайдамака, представив пам'ятник як насипаний пагорб заввишки 7 метрів, на якому встановлено 10-метрову червону колону. Червона колона мала нагадувати про подібні колони Київського Університету, звідки були більшість студентів під Крутами. Біля підніжжя пагорба побудована капличка, а поруч із пам'ятником викопане озеро у формі хреста. Президент України Віктор Ющенко також звернувся до Київського міського голови та депутатів Київради з ініціативою увіковічнити пам'ять героїв Крут у назвах проспектів, площ, вулиць, парків, скверів, станцій Київського метрополітену [14].

У чому ж полягає трагедія Крут? У 1918 році Україні потрібна була сильна армія. Практика стосунків з більшовиками все більше переконувала, що про рівноправність між Україною та Росією годі й думати. Обставини вимагали проголошення незалежності і створення сильної армії, та УНР не приділила цьому належної уваги. І за це краща українська молодь мусила розплатитися своєю кров'ю.

Але ця трагедія, напевне, нас так нічому і не навчила, бо політика нинішнього українського керівництва щодо армії нічим не відрізняється від політики Центральної Ради. Армії своєчасно не платять грошей, не фінансується розробка нової сучасної зброї. І керівництво не поспішає виправляти становище.

Та не лише силою армії вимірюється безпека країни в сучасному світі. Урок Крут – це ще й нагадування про те, що може статися з державою, котра не дбає належним чином про всі ділянки національної безпеки.

References

- [1] Божко О. Крути в документальних свідченнях.// Київська старовина. – 1996, № 2-3.
- [2] Винниченко В. Відродження нації: історія Української революції (березень 1917-грудень 1919 рр.) – К., 1990.
- [3] Голубко В. Армія Української Народної Республіки 1917-1918. Утворення та боротьба за державу. – Львів, 1997.
- [4] Дещинський Л., Голубко В. З історії створення збройних сил Української Народної Республіки (березень 1917 - квітень 1918 рр.) // Розбудова держави. – 1996. – № 6.
- [5] Довідник з Історії України // <http://history.franko.lviv.ua/>
- [6] Дорошенко Д. Історія України 1917-1923 рр. В 2-х т. – К., 2002.
- [7] Київ. Історична енциклопедія. 1917-2000 рр. ЗМедіа, 2002.
- [8] Лавріненко Ю.А. Розстріляне відродження: Антологія 1917-1933: Поезія-проза-драма-есеї / Підгот. тексту, фахове редагування і передм. проф. Наснка М.К. - К.: Вид. центр "Просвіта", 2001. – 794 с.
- [9] Мазепа І. Україна в огні й бурі революцій. – К.: Темпора, 2003.
- [10] Солдатенко В.Ф. Українська революція. Історичний нарис: Монографія. – К.: Либідь, 1999. — 976 с.
- [11] Солдатенко В.Ф. «І справжні, не фальшиві фарби». Крути: Спроба історичної інтерпретації // Дзеркало тижня. – № 3. – 28.01-03.02. 2006.
- [12] Субтельний О. Історія України. – Видавництво Торонтського університету, 1994.
- [13] Тинченко Я. Перша українсько-більшовицька війна (грудень 1917 - березень 1918). – Київ-Львів, 1996.
- [14] Трофімова Н. Герої Крут: справжні та самопроголошені // День. – № 12. – 30 січня 2006 р.
- [15] Українська Народна Енциклопедія. Під ред. І. Ходака. – Львів: "Червона Калина", 1996. – 643 с.
- [16] <http://uk.wikipedia.org/wiki>.
- [17] <http://www.ukrcenter.com/library/read>.

Дж. Мейсом про Голодомор, а ми про нього

Наталія Прокіп

Кафедра історії, теорії та практики культури, Національний університет «Львівська політехніка», УКРАЇНА, м. Львів, вул. С. Бандери, 12, E-mail: prokip.natalia@gmail.com

Ключові слова – Голодомор, геноцид, Дж. Мейс.

Україна – організм, Голодомор – невиліковна хвороба з масою впливаючих наслідків. Причини цієї недуги з'ясовані, а як лікувати наслідки ніхто до сьогодні не знає. Винищення цілого покоління українців призвело до наукового й культурного краху та, що саме страшне, психологічного занепаду. Психологи твердять: якщо людину тримати ув'язненою протягом трьох місяців, то їй потрібне психологічне лікування на протязі декількох років. Скільки років потрібно лікувати покоління, яке пережило події 1932 – 1933 рр та його нащадків?

Голод не можливо було зробити без належної підтримки «з низу», саме так, таку підтримку готували у кожному селі. Всім відомі загони обранців сталінського режиму, які формувалися на базі сільської влади. Тобто забирали продукти уже не чужі, а свої люди. Та вони не винні, це також

жертви, можливо не так самого голоду, як психологічного тиску, страху перед владою, можливістю втратити місце роботи і найважливіше – власне життя.

Ще у 1928 році Сталін говорив: «будуючи соціалізм, все жорстокішою ставатиме класова боротьба, і зростатимуть вороги соціалізму». Нам не потрібно нагадувати, що робили з ворогами у СРСР. Вождь прагнув повної влади, не важливо було, якими методами її досягти.

У цей період Союз займався великими поставками різних товарів за кордон, таким чином прагнучи вийти на європейський ринок торгівлі. Коли усе можливе для експорту закінчилось, Сталін перейшов до того, чого на родючих українських землях, як тоді вважали, було вдосталь – хліба (зерна). На той час зерно було локалізоване у руках селянина, який за це сплачував державі податок. Саме тоді Сталін приймає